

Dietrich Schwanitz

KĄ TURI ŽINOTI KIEKVIENAS IŠSILAVINĘS ŽMOGUS

Naujas
leidimas
naujai
kartai

TYTO ALBA

Dietrich Schwanitz

KĄ TURI ŽINOTI
KIEKVIENAS IŠSILAVINĘS
ŽMOGUS

Iš vokiečių kalbos vertė
Valdemaras Kvietkauskas,
Antanas Gailius

VILNIUS 2020

Dietrich SCHWANITZ
BILDUNG
Alles, was man wissen muss
Eichborn, Frankfurt am Main, 1999

Knygos vertimą rėmė *Inter Nationes*, Bona

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Eichborn AG, Frankfurt am Main, Oktober 1999

Originally published in Germany under the title BILDUNG.

Alles, was man wissen muss by Eichborn AG, Frankfurt am Main, 1999.

© Christopher Sykes / The Interior Archive

(Title: Barker / At Home with Books) viršelio nuotrauka

© Antanas Gailius, vertimas į lietuvių kalbą, 2001, 2020

© „Tyto alba“, 2001, 2020

ISBN 978-9986-16-186-8

Skaitytojui

Kam nėra tekę pajusti nusivylimo dėl to, kad tai, ko ji moko mokykloje, rodėsi negyva krūva nuobodžių faktų, neturinčių nieko bendra su tikru, pulsuojančiu gyvenimu?

Žmonės, kurie tai patiria būdami moksleiviai, dažnai kur kas vėliau pažįsta mūsų kultūros lobius, ir tada jiems atsiveria akys. Kaip jiems iki tol nešovė į galvą, kad tik studijuojant istoriją galima perprasti savąją visuomenę, kad tik tokios studijos nelyginant dvasios dopingas padeda suvokti, kokia ji nepaprasta? Kad didžioji literatūra – tai ne koks nuobodus dėstomasis dalykas, bet savotiška magija, leidžianti ir perimti patirtį, ir tuo pačiu metu stebėti, kaip ji kaupiama? Argi jums niekada nėra buvę taip, kad mintis, nuo kurios kadaise abejingai nusigręžėte, ūmai nušvinta kaip sprogsi žvaigždė?

Vis daugėja žmonių, tatau patyrusių. Priežastis ta, kad mūsų mokslas išgyvena perversmą, o švietimo sistema – krizę. Sena mokomoji medžiaga rodosi mums svetima – vien sustabarėjusios formulės. Net ir patys mokytojai abejoja, ar tuo keliu reikia eiti. Gyvenimas pažengė į priekį, todėl mums tenka pradėti kalbą apie kultūrą iš naujų pozicijų. To imtis ragina daugelis, kurių netenkina mūsų švietimo sistema.

Tai žmonės, priimančys mokslo žinias tik tada, kai jos iš tiesų jiems reikšmingos; tai moksleiviai ir studentai, kurie atmeta visą muziejinį išsilavinimo šlamštą, nes jų jutimo organas – tai sava gyvastis. Taigi visi tie iš mūsų, kurie norėtų praturtinti savo gyvenimą kultūros lobių pažinimu ir įsiterpti į civilizacijos disputą, jei tik jiems būtų leista.

Būtent jiems parašytas šis vadovėlis. Rašydamas jį vertinau mūsų kultūros paveldą štai kokių požiūriu: kiek jis padeda mums pažinti pačius save? Kodėl šiuolaikinė visuomenė, valstybė, mokslas, demokratija, administracija atsirado būtent Europoje? Kodėl taip svarbu perprasti tokius personažus kaip Don Kichotas, Hamletas, Faustas, Robinzonas, Falstafas, dr. Džekilis ir misteris Haidas? Ką tokio, ko mes dar nežinojome, yra pasakęs Heidegeris? Kur buvo pasąmonė iki Froido?

Turėdamas tai prieš akis, pasistengiau taip atpasakoti Europos istoriją, kad būtų matyti sąsajos. Ir čia, ir kalbėdamas apie literatūrą, meną, muziką, filosofiją bei mokslą bandžiau bent kiek perteikti tą dvasios pakilimą, kurį pajunta žmogus, pamatęs, kaip šauniai ten viskas sutvarkyta, ir pradedantis suvokti, jog tatau supratę galėtume visiems laikams pakeisti savo požiūrį į pasaulį ir tapti kitais žmonėmis.

Ko gi reikia, kad mūsų išsilavinimas taptų toks gyvas? Tik viena: atmesti visus kanonizuotus pliurpalus, visus įspūdingus argumentus ir visas miglotas sąvokas. Pagarba autoriaus įnašui į kultūrą privalo atsirasti iš supratimo ir dvasios artumo, o ne iš bandymo mėgdžioti tuos, kurie lankstosi nesuprantamam dievaičiui. Tokių dievaičių kultas šiame vadovėlyje griunamas be atodairos. Tuo tikslu išsilavinimas vaduojamas iš kaustančių jį formulių ir miklinamas žodžiais, kad mintį suprastų kiekvienas, kuris to nori. Būtent pašalinus nereikalingus supratimo barjerus nebereikia pasakojant apie dalyką griebtis kompromisų ir atsiranda galimybė išaiškinti net sudėtingiausias sąsajas; o kas matys, kad verta, tas ir pasistengs.

Jaučiu, kad atėjo laikas tokiai knygai atsirasti. Ir manau, jog skaitytojai turi teisę ją gauti. Puikiai suprantu žmones, kurie ieško pažinimo, o yra priversti tenkintis formulėmis: kitados lygiai taip pat buvo ir man. Todėl ir parašiau knygą, kurios anuomet man stigo – knygą su visu kelionės bagažu, kuris vadinasi kultūra.

TURINYS

Apžvalga	17
----------------	----

PIRMOJI DALIS: ŽINOJIMAS

Įvadas apie mokyklų ir švietimo sistemos būklę, kurį galima be niekur nieko praleisti	24
--	----

I. Europos istorija	34
II. Europos literatūra	223
III. Meno istorija	299
IV. Muzikos istorija	328
V. Didieji filosofai, ideologijos, teorijos ir moksliniai pasaulėvaizdžiai ..	352
VI. Apie lyčių debatų istoriją	407

ANTROJI DALIS: GEBĖJIMAI

421

Įvadas į bendravimo taisykles, privalomas išsilavinusiems žmonėms; tai skyrius, kurio nieku gyvu nevalia praleisti	422
---	-----

I. Knygos ir rašto pasaulis	438
II. Geografija moterims ir vyrams plačiajame pasaulyje	451
III. Intelektas, gabumai ir kūrybingumas	477
IV. Ko nereikėtų žinoti	487
V. Refleksyviosios žinios	495

Chronologinė lentelė	499
Knygos, pakeitusios pasaulį	508
Kultūros istorijos chronologija	525
Vardų rodyklė	532
Apie tuos, kurie padėjo šiai knygai rasti	546

TURINYS

Apžvalga

PIRMOJI DALIS: ŽINOJIMAS

Įvadas apie mokyklų ir švietimo sistemos būklę, kuri galima
be niekur nieko praleisti

I. EUROPOS ISTORIJA

DVI KULTŪROS, DVI TAUTOS, DU TEKSTAI

Graikai, Olimpas ir literatūros herojai 35; Graikų miestai-valstybės (800–500 m. pr. Kr.) 35; Olimpinės žaidynės (776 m. pr. Kr. – 393 m. po Kr.) 35; Delfų orakulas 36; Dievų kilmė 36; Dzeuso maištas 36; Atėnė 37; Dzeuso meilužės: Temidė, Leda, Semelė 37; Hermis 38; Afroditė 38; Artemidė 38; Dionisas 39; Prometėjas – Pandoros skrynia 39; Europa 39; Edipas 40; Amfitrionas 40; Heraklis 41; Labirintas 41; Tesėjas 41; „*Iliada*“ ir „*Odiseja*“ 42; Paris ir gražioji Helena 42; Graikų ekspedicija į Troją 42; Achilo pyktis 43; Trojos arklys ir Laokoontas 43; Tragiška atomazga – Orestas ir Elektra 43; „*Odiseja*“ – Odisėjo nuotyčiai 44; Odisėjo sugrįžimas 44; **Biblija** 45; Dievas 45; Pasaulio sukūrimas ir pirmoji nuodėmė 46; Dievo įsakymai 46; Abraomas 47; Jokūbas, pavadintas Izraeliu 47; Juozapas Egipte 47; Mozė 48; Bėgimas iš Egipto 48; Mozės įstatymas 48; Dievas ir jo tauta 49; Jobas 49; Žydai ir krikščionys 50.

KLASIKINĖ ANTIKA – KULTŪRA IR ISTORIJA

Graikija (500–200 m. pr. Kr.) 51; Atėnai 52; Graikų mąstysena 52; Dailė 53; Tragedija (nuo 534 m. pr. Kr.) 53; Poezija 54; Filosofija 55; Sokratas (470–399 m.) 56; Platonas (427–347 m.) 58; Aristotelis (384–322 m.) 59; Kitos filosofijos mokyklos 60; **Romos istorija** 61; Priešistorė (753–200 m. pr. Kr.) 62; Santvarka 62; Pūnų karai (264–241 ir 218–201 m. pr. Kr.) 63; Didžioji politinė krizė ir perėjimas prie imperijos 64; Pompėjus ir Cezaris 64;

Antonijus ir Kleopatra 65; Augustas 65; Imperijos laikotarpis: Neronas ir kiti 66; Smukimas 67; Roma priima krikščionybę 68; Popiežius 68; **Krikščionybė** 69; Jėzus 69; Stebuklai 70; Mokiniai ir Mesijas 70; Fariziejai 71; Komunijos įsteigimo aktas 71; Išdavystė 72; Teismas 72; Nukryžiuavimas 73; Prisikėlimas 73; Paulius platina krikščionybę tarp nežydų 74.

VIDURAMŽIAI

400 metų maišaties (400–800 m.), arba Viduržemio jūros baseino padalijimas 75; Frankai ir arabai 75; Tautų kraustymasis 76; Vokietija lieka germaniška 76; Gotai ir vandalai 77; Nibelungų giesmė 77; Frankai ir anglosaksai 78; Frankų valstybė 78; Kaip buvo išrastas feodalizmas 79; Feodalizmo principas 79; **Europos įkūrimas** 80; Karolis, vadinamas Didžiuoju (768–814 m.) 80; Karolio palikimas vokiečiams – imperatoriaus karūna 81; Karolio palikimas Europai – feodalizmas 82; Keletas minčių apie Vokietiją ir vokiečių nacionalizmą 83; Vokiečių gentys 84; Vokiečių kalbos raida 85; Romanų kalbų raida 86; Viduramžių visuomenė ir jos gyvensena 86; Bažnyčia – bendruomenės bankas 87; Kryžiaus žygiai 88; Vienuolynai 89; Riteriai 90; Miestai 91; Katedros ir universitetai 92; Kosmologija 92; Demonai ir velniai 94; Raganų ir žydų persekiojimai 95.

NAUJIEJI AMŽIAI

Renesansas 97; Sandras Botičelis (Sandro Botticelli), florentietis (1444–1510) 100; Leonardas da Vinčis (Leonardo da Vinci; Vinčis – kaimas prie Empolio; 1452–1519) 101; Mikelandželas Buonarotis (Michelangelo Buonarotti; 1475–1564) 102; Ticianas (Tiziano; gimė 1477 arba apie 1487–90 m., mirė 1576 m.) 103; Rafaelis (Raffaello Santi; 1483–1520) 103; Miestai 104; Renesanso pabaiga 105; **Reformacija ir Europos valstybių kūrimasis** 107; *Moderniųjų valstybių kūrimasis* 107; Ispanija 107; Prancūzija 109; Anglija 110; Rūmų kultūra ir valstybė 111; Vokietija 112; Reformacijos dingstis 113; Martynas Liuteris 114; Kivirčas su Roma 114; „Tai mano pozicija, trauktis aš negaliu“ 115; Reformacijos plitimas 116; Biblija vokiečių kalba 116; Naujoji Bažnyčia 117; Anabaptistai 118; Šveicarija 119; Kalviniškoji Dievo valstybė Ženevoje ir kapitalizmo dvasia 120; *Valstybė ir religija. Religiniai karai* 122; Katalikiškoji kontrreformacija 124; Turkai 124; Nyderlandų sukilimas 125; Olandija: prekyba ir tolerancija 126; Žemės, dangaus ir visuomenės vaizdas 127; Dangus – nuo Ptolemajo ligi Koperniko pasaulėvaizdžio 129; Visuomenė 131;

Raštas 132; Literatūra 132; XVII amžius 133; *Vokietija – nuopuolis* 133; Prancūzija – *L'état c'est moi* 135; Kultūra, teatras ir literatūra 136; *Anglija, puritonių revoliucija ir parlamentinės demokratijos išradimas* 138; Anglija: nuo 1588 metų iki 1688 metų Šlovingosios revoliucijos 138; Anglijos revoliucijos kultūrinės pasekmės 141; Šlovingoji revoliucija ir dvipartinės sistemos susidarymas 142; Naujas pasaulėvaizdis 145; **XVIII amžius: švietimas, modernizacija ir revoliucijos** 147; *Švietimo epocha Prancūzijoje ir naujai iškilę intelektualai* 148; *Tvirti vyrai ir apsišvietę despotai* 150; Lenkija – Jonas Sobieskis (Jan Sobieski) ir Augustas Stiprusis (August Mocny) 150; Rusija ir Petras Didysis 150; Karolis XII ir Švedija 152; Petro reformos 153; Carienės Ana, Jelizaveta ir Jekaterina Didžioji 154; Prūsija, „sosto feldfebelis“ ir Frydrichas Didysis 155; *Pasaulinis karas tarp Anglijos ir Prancūzijos* 158; *Prologas: Amerikos nepriklausomybė* 162; JAV konstitucija 163; *Kodėl revoliucija kilo Prancūzijoje: struktūrinis palyginimas su Anglija* 164; *Prancūzijos revoliucija* 165; Nacionalinis susirinkimas 166; Bastilija 166; Belaisvis karalius 167; 1790 metų konstitucija 167; Įstatymų leidžiamasis susirinkimas 168; Radikalėjimas 169; Rugsėjo žudynės 169; Nacionalinis konventas 170; Atpildo smūgiai 171; Teroras 172; Direktorija ir Napoleono pučas 173; Napoleono genijus 174; Napoleonas ir Šventosios Romos imperijos galas 174; Raita pasaulio dvasia ir Prūsijos žlugimas 176; Prūsijos atgimimas 177; Napoleono nuopuolis 177; **XIX amžius** 178; *Vienos kongresas: 1814–1815 metai* 178; Vienos kongreso padariniai Vokietijai 179; Tarpumetis 180; *1848 metai* 181; Marksas 182; *1850–1870 metai Prancūzijoje, Italijoje ir JAV* 183; *Kelias į Vokietijos suvienijimą* 184; Vokietijos imperijos įkūrimas 186; Vėluojanti tauta 187; Vilhelmas ir vilhelmizmas 189; Blokai 190; **XX amžius** 190; *Kaip buvo sukurstytas Pirmasis pasaulinis karas* 191; Karas 193; Revoliucija Petrograde 194; Leninas 194; Vokietijos krachas 195; Versalis 197; Veimaras 198; *Hitleris* 198; Sovietinė Rusija 200; Musolinis 201; Atokvėpis 202; Hitleris *ante portas*: nuo 1929 metų „juodojo penktadienio“ iki 1933 metų sausio 30-osios 202; Hitleris ir savanoriška Reichstago kastracija 205; Nacistų viešpatavimas 207; Padariniai 208; Rasistinė politika 209; Stalinas 210; Ispanijos pilietinis karas 211; *Antrasis pasaulinis karas* 212; Nusikaltimai 214; Žydų genocidas 215; Apokalipsė 216; *Padalytas pasaulis: nuo 1945 iki 1989 metų* 217; *Finalas: nuo 1989 iki 2000 metų* 222.

II. EUROPOS LITERATŪRA

MENINĖS FORMOS IŠRAIŠKA

Siužetai 224; Literatūros istorija ir literatūrinis kanonas 227; Literatūrinė erudicija 228; Gėtė ir pavyzdinė biografija 229; Auklėjamasis romanas, arba pavėluota pratarmė 231.

DIDIEJI ŠEDEVRAI

„Dieviškoji komedija“ 233; Frančeskas Petrarka 234; Džovanis Bokačas 235; „Don Kichotas“ 235; „Sevilijos padauža ir akmeninis svečias“ 236; Viljamas Šekspyras 237; Žanas Batistas Moljeras 241; „Simplicisimo nuotyčiai“ 242; „Robinzonas Kruzas“ 242; „Guliverio kelionės“ 245; „Pamela“ ir „Klarisa“ 247; „Jaunojo Verterio kančios“ 248; Gotholdas Efraimas Lesingas 250; Frydričas Šileris 251; Heinrichas fon Kleistas 253; „Faustas. Dviejų dalių tragedija“ 254; Lyginamoji apžvalga. Romanas 258; „Raudona ir juoda“ 259; „Oliveris Tvistas“ 260; Seserys Brontės ir Floberas 262; „Karas ir taika“ 263; „Broliai Karamazovai“ 264; „Budenbrokai“ 265; „Prarasto laiko beiėškant“ 266; „Ulisas“ 268; „Žmogus be savybių“ 270; Ką ir kodėl skaityti 271.

TEATRAS

Dr. Godo, arba Šeši personažai ieško aštuonioliktojo kupranugario 277.

III. MENO ISTORIJA

Romaninis ir gotikos menas 299; Renesansas 300; Barokas 303; Rokokas 307; Klasicizmas ir romantika 308; Impresionizmas 310; Muziejus ir Mona Liza 315; Menas apie meną 318; Trys laikysenos moderniojo meno atžvilgiu 320; Velaskesas 323.

IV. MUZIKOS ISTORIJA

Viduramžių muzika 332; Barokas 335; Klasikos periodas 340; Romantizmas 343; Modernioji muzika 348; JAV 350.

V. DIDIEJI FILOSOFAI, IDEOLOGIJOS, TEORIJOS IR MOKSLINIAI PASAULĖVAIZDŽIAI

FILOSOFAI

Renė Dekartas 353; Tomas Hobsas 354; Džonas Lokas 356; Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas 358; Žanas Žakas Ruso 359; Imanuelis Kantas 361; Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis 363; Karlas Marksas 365; Artūras Šopenhaueris 366; Dvi antihėgelinės mokyklos 367; Frydrichas Nyčė 368; Martinas Heidegeris 369.

TEORIJŲ ARENA IR NUOMONIŲ RINKA

Visuotinis ideologinis įtarumas 371; Marksizmas 372; Liberalizmas 373; Komunitarizmas 374; Psichoanalizė 375; Fašizmas ir įtarinėjimas fašizmu – užminuotas plotas 376; Frankfurto mokykla – kritinė teorija 378; Diskurso teorija – kultūralizmas 381; Dekonstruktivizmas 382; Feminizmas ir multikultūralizmas 384; Politinis korektiškumas 385.

MOKSLAS IR JO PASAULĖVAIZDŽIAI

Universitetai ir jų disciplinos 388; Mokslo pažanga 389; Evoliucija 391; Einšteinas ir reliatyvumo teorija 394; Froidas ir psichika 397; Visuomenė 403.

VI. APIE LYČIŲ DEBATŲ ISTORIJĄ

Lyčių diskursas 407; Įvairūs visuomenės tipai 408; Perėjimas nuo tradicinės prie šiuolaikinės visuomenės 410; Mažosios šeimos išradimas 411; Anglija, moterų sąjūdžio lopšys 414; Vokietija 417; Feminizmas 419.

ANTROJI DALIS: GEBĖJIMAI

Įvadas į bendravimo taisykles, privalomas išsilavinusiems žmonėms;
tai skyrius, kurio nieku gyvu nevalia praleisti

I. KNYGOS IR RAŠTO PASAULIS

Knygos – raštas – skaitymas 438; Knygos 441; Vidinis knygos gyvenimas 442; Feljetonas ir laikraščiai 445; Naujų beletristikos kūrinių recenzijos 447; Teatro recenzijos 448; Politinė laikraščio pakraipa ir politikos knygų recenzijos 449.

II. GEOGRAFIJA MOTERIMS IR VYRAMS PLAČIAJAME PASAULYJE

Vokietija iš šalies 451; JAV 454; Didžioji Britanija 460; Prancūzija 464; Ispanija ir Italija 468; Austrija 471; Šveicarija 473; Olandija 475.

III. INTELEKTAS, GABUMAI IR KŪRYBINGUMAS

Intelektas ir intelekto koeficientas 478; Daugybinis intelektas ir kūrybingumas 481; Kūrybingumas 484.

IV. KO NEREIKĖTŲ ŽINOTI

V. REFLEKSYVIOSIOS ŽINIOS

CHRONOLOGINĖ LENTELĖ 499

KNYGOS, PAKEITUSIOS PASAULĮ 508

KULTŪROS ISTORIJOS CHRONOLOGIJA 525

VARDŲ RODYKLĖ 532

APIE TUOS, KURIE PADĖJO ŠIAI KNYGAI RASTIS 546

APŽVALGA

Pirmoji dalis: žinojimas

Įvadas apie mokyklų ir švietimo sistemos būklę, kuri galima be niekur nieko praleisti

Čia mes parodome slogią Vokietijos mokyklų būklę, kuri kalta dėl to, kad užgniaužiamas polinkis į istoriją ir tampa nebeaišku, kas yra kalbos normos ir literatūros standartai. Paskui mes imamės pažymių sistemos ir parodome, kaip mokiniai gali kiekvieną dalyką kompensuoti bet kuriuo kitu, todėl svarbūs dalykai sumaišomi su nesvarbiais, o vargšai mokytojai bejėgiškai plūkiąsi, kultūros politikų palikti likimo valiai. Pagaliau parodome, kaip visa tai atsiliepia įvairioms disciplinoms, ir iš to darome išvadą, kuriomis bus pagrįsti mūsų pačių aiškinimai.

Europos istorija

Pasakojimą pradedame nuo abiejų svarbiausių mūsų kultūros šaltinių: nuo legendų apie graikų dievus, Trojos apsiaustį bei Odisėjo klajones ir nuo žydų Biblijos. Pamatysime nuostabiusius Atėnų kultūros išradimus – filosofiją, demokratiją, meną ir teatrą, paskui pereisime į Romos istoriją, stebėsime, kaip respublika virto imperija, o šioji priėmė krikščionybę ir žlugo; kalbėsime apie tautų kraustymąsi, germanų bei arabų ekspansiją ir feodalizmo pradžią Prancūzijoje. Viduramžių aprašymas orientuojamas į pavyzdines struktūras, parodant, kaip buvo gyvenama vienuolynuose, miestuose, riterių pilyse ir t. t., kad skaitytojas pajustų to meto religinę atmosferą, susipažintų su hierarchine visuomene ir viduramžišku pasaulėvaizdžiu.

Pasakodami apie Renesansą, žavėsime didžiais menininkais ir parodysimė, kaip iš reformacijos ir religinių karų pakilo naujųjų laikų Europa. Toliau daugiausia dėmesio skirsime modernizacijai, kuri vyko trimis skirtingomis kryptimis: liberaliąja parlamentine Anglijoje, JAV, Olandijoje ir Šveicarijoje, absoliutizmo paskatinta revoliucine kryptimi Prancūzijoje, autoritarine mo-

dernizacija iš viršaus Prūsijoje ir Rusijoje. Šis procesas vaizduojamas remiantis šiuolaikinių valstybių istorija, ypač akcentuojant tai, kas vyko Anglijoje, nes ten buvo išrastos politinės institucijos, kurias ir mes perėmėme. Pabaigoje parodytas Europos kelias į katastrofą, kurios apogėjus buvo juodžiausios tironijos, baisiausios iš visų, kada nors šiurpinusių pasaulį, ir galiausiai – kultūrinis atsinaujinimas po tos katastrofos.

Europos literatūra

Čia mes pirmiausia nagrinėsime literatūros išraiškos priemones, du jų komponentus: stiliaus iškilumą ir siužeto atpasakojimo formas. Paskui Gėtės (Goethe) biografijos pavyzdžiu diskutuosime apie auklėjamojo romano formą ir apie biografijos ryšį su išsilavinimu, todėl tasai poskyris taps lyg ir pavėluota pratarne, derančia išsilavinimo vadovėliui. Toliau pristatysime žymiuosius Europos literatūros kūrinius; kartu atsiskleis ir glausta romano istorija. Po įvadinio svarstymo, ką bendra turi genialumas ir beprotybė, matysime pjesę, kurios veiksmas vyksta psichiatrinėje ligoninėje. Penki jos pacientai, laikantys save dramaturgais Šo (Shaw), Pirandelu (Pirandello), Brechtu (Brecht), Jonesku (Ionesco) ir Beketu (Beckett), diskutuoja apie šiuolaikinę dramą ir savo mintis kiekvienas reiškia savo paties išrasta dramos forma: idėjų drama, metadrama, didaktinė pjese, absurdo drama ir metafiziniu farsu.

Meno istorija

Keliaudami tarsi per muziejaus sales, pirmiausia susipažinsime su romaninio ir gotikos stilių istorija, su renesanso, baroko, rokoko, klasicizmo, romantizmo ir galiausiai impresionizmo daile, pamatysime didžiųjų tapytojų kūrinius. Paskui liftu pakilsime į moderniosios dailės skyrių – tai bus toks lyg ir muziejus muziejuje. Čia, užuot pagarbiai žavėjusis šedevrais, reikės kitko – mokytis naujaip matyti. To bus mokoma paradokais, mįslėmis, filmų bei skaidrių demonstravimu ir paveikslų aiškinimu, norint įteigti, kad moderniojoje dailėje kūrinio esmė yra stebėjimo procesas.

Muzikos istorija

Šiame skyriuje dėstomi muzikos teorijos pagrindai ir aiškinamos kai kurios techninės sąvokos. Supažindinus su kosmine Pitagoro muzika ir viduramžių

muzika, kalbama apie didžiuosius kompozitorius nuo Hendelio (Händel) iki Šenbergo (Schönberg), įvertinama jų kūryba ir papasakojama šis tas iš jų gyvenimo.

Didieji filosofai, ideologijos, teorijos ir moksliniai pasaulėvaizdžiai

Iš pradžių pristatysime svarbiausius filosofus ir aptarsime jų siūlymus, kaip spręsti problemas, aktualias mums dar ir šiandien: tai bus Dekartas (Descartes), Hobsas (Hobbes), Lokas (Locke), Leibnicas (Leibniz), Kantas (Kant), Hegelis (Hegel), Šopenhaueris (Schopenhauer), Marksas (Marx), Nyčė (Nietzsche), Heidegeris (Heidegger). Paskui svarstysime ideologijas ir teorijas, šiuo metu dominuojančias intelektualiojoje pažiūrų rinkoje, – marksizmą, liberalizmą, kritikos teoriją, diskurso teoriją, dekonstruktyvizmą, psichoanalizę; pagaliau pabandysime susidaryti mokslo pažangos vaizdą ir pasigilinsime į tas mokslines koncepcijas, kurios labiausiai formavo mūsų pasaulėvaizdį.

Apie lyčių debatų istoriją

Kiekvienam kultūringam žmogui privalu žinoti, kokių pagrindinių pozicijų laikosi šalys lyčių debatuose. Todėl šiame skyriuje bus parodyta, kaip ilgainiui kito biologinės lyties ir socialinio vaidmens santykis, kaip tie kitimai priklausė nuo pasikeitusių šeimos funkcijų ir kaip iš to kilo moterų judėjimas, kovojantis dėl politinio ir juridinio lygiateisiškumo, ir feminizmas, užsibrėžęs tikslą pakeisti kultūros simbolių sistemą. Įsitikinsime, kad visais laikais, kai tik padidėdavo moterų įtaka, pakildavo ir kultūros lygis.

Antroji dalis: gebėjimai

Įvadas į bendravimo taisykles, privalomas išsilavinusiems žmonėms; tai skyrius, kurio nieku gyvu nevalia praleisti

Išsilavinimas – tai ne tik žinios, bet ir mokėjimas pritaikyti jas socialiniam žaidimui. Mūsų analizė rodo, jog to žaidimo taisyklės yra labai paradoksalios ir sunkiai suvokiamos, todėl kiti vadovėliai dar niekada nėra jų nagrinėję.

Knygos ir rašto pasaulis

Šio skyriaus pradžioje parodysime, kokia svarbi mūsų išsilavinimui kalbos metamorfozė – šnekos virtimas tekstu. Ir apgailestausime, kad šitokiu būdu įgytą sugebėjimą struktūrizuoti mintį, kaip ir įprotį skaityti, žlugdo televizija, o dar ir mokykla juo toliau, juo labiau linksta vertinti mokinio žinias ne tiek raštu, kiek žodžiu. Paskui mes vesimės skaitytoją į knygų pasaulį, patarsime, kaip elgtis su knygų pardavėjais ir bibliotekininkais, papasakosime apie psichologinės savisaugos būdus, kurie praverčia atsidūrus prieš tūkstančius knygų, ir pamokysime, kaip iš vienos knygos mažiausiomis pastangomis išpešti kuo daugiau informacijos.

Galiausiai aptarsime kai kuriuos laikraščių straipsnių tipus.

Geografija moterims ir vyrams plačiajame pasaulyje

Kadangi išsilavinimas apima ir sugebėjimą bendrauti tarptautiniu mastu, tai šiame skyriuje bus kalbama apie elgesio standartus ir bendravimo formas įvairiose Vakarų šalyse. Vokietijos istorija lėmė, kad mūsų šalyje moterys mažai teturėjo įtakos aristokratų ir didmiesčių elito kultūrai, todėl elgsenos stilių daugiausia lėmė vyrų vaidmens stereotipai ir jis liko kur kas mažiau galantiškas nei mūsų kaimynų kraštuose. Lygindami su Vokietija ir atsižvelgdami į kiekvienos šalies istorijos savitumą, aiškinsime, kokios elgsenos ypatybės būdingos Jungtinėms Amerikos Valstijoms, Didžiajai Britanijai, Prancūzijai, Ispanijai, Italijai, Austrijai, Šveicarijai ir Olandijai.

Intelektas, gabumai ir kūrybingumas

Šiame skyriuje apžvelgsime dabar vykstančią diskusiją dėl komplekso, kuris daugeliui žmonių lemia savęs paties vertinimą: tai intelektas, gabumai ir kūrybingumas. Panagrinėsime, kuo skiriasi kūrybingumas ir intelektas, parodysime, kaip dirba mūsų smegenys, ir išaiškinsime, kad intelektas būna penkeriopas.

Ko nereikėtų žinoti

Šiame skyriuje nurodomos tos banalybių šalies žinių sritys, į kurias verčiau nelįsti, pavyzdžiui, nesidomėti aktorių, aristokratų ir garsenybių asmeniniu gyvenimu, ir aptariamos bendravimo taisyklės, susijusios su žiniomis,

kuriomis nedera puikuotis, nes jos nerodo išsilavinimo arba yra išvis abejotinos vertės.

Refleksyviosios žinios

Šiame skyriuje parodome, kad išsilavinimas yra žinojimas, galintis pats save įvertinti. Tuo remdamiesi galime susumuoti rezultatus ir iš įvairių dalykų aprašymo suformuluoti išvadą: ko reikia žmogui, kad jis būtų išsilavinęs?

PIRMOJI DALIS

ŽINOTIJAS

Įvadas apie mokyklų ir švietimo sistemos būklę, kurį galima be niekur nieko praleisti

Kai sudužus laivui Robinzonas Kruzas išplaukė į salą ir bent kiek atsipeikėjo, jis pasielgė, kaip dera padoriam piliečiui: apžiūrėjo laivo liekanas, padarė inventorizaciją, įvertino savo galimybes ir išanalizavo situaciją.

Mūsų padėtis išsilavinimo atžvilgiu tokia kaip Robinzono. Nuskendo mūsų laivas. Tai bėda, bet ne katastrofa, jei tik išlaikais dvasios tvirtybę, nepuoli į paniką, sugebi mokytis ir esi pakankamai atkaklus pradėti viską iš naujo. Tad imkimės inventorizacijos. Peržiūrėkime žinias ir atskirkime esminius dalykus nuo neesminių. Patikrinkime savo matus. Ištaisykime savo klaidas. Tada vėl galėsime vertinti. Kokia yra nepagražinta padėtis?

Trys seserys pabaisos – gorgonos

Švietimas yra tapęs šmėklų karalija. Joje išblėsę visi kriterijai, ko iš tiesų reikia mokytis. Niekas niekur rimtai, su išmanymu nesvarsto lavinimo tikslų. Vietoj švietimo koncepcijos viešpatuoja dvi seserys – didžioji abejonė ir didžioji painiava.

Bandomi vis nauji modeliai. Mokykla grįžo į mainų prekybos laikus. Už gimtąją kalbą galima atsiskaityti kūno kultūra, o už matematiką – tikyba. Profilinės disciplinos balas vertinamas dvigubai daugiau negu neprofilinės. Mokykla tapo turgumi, kuriame prekiaujama pažymiais ir mokiniai derasi su mokytojais dėl procentų. Galimybė viską konvertuoti, išmainyti ir vieną kitu kompensuoti iškėlė į valdžią trečiąją gorgonų seserį – didžiąją pasirinkimo laisvę.

Jų viešpatavimas išdildė idėją, kad esama nepakeičiamų mokomųjų dalykų, būtinų išsilavinimui. Atsisakyta pagrindinio principo, nustatančio žinių hierarchiją, – dalykų skirstymo į esminius ir pakeičiamuosius, centrinius ir periferinius, privalomus ir laisvai pasirenkamus.

Ir mitologija, ir kosmologija teigia, kad, raidai nusileidus iki žemiausio taško, laikas pradėti kilti; ilgiausia naktis – tai kartu ir saulėgrįža; nužengus į pragarus laukia prisikėlimas. Todėl jau metas versti nuo sosto tris seseris gorgonas – didžiąją abejonę, didžiąją painiavą ir didžiąją pasirinkimo laisvę. Viena iš mitinių gorgonų buvo Medūza, kurios žvilgsnis mirtinas; pažvelgusi į veidrodį, ji būtų pati save nužudžiusi. Nuo to ir pradėkime.

Mokyklos

Vokietijos mokyklas slegia kankinamas prieštaraivimas. Moksleiviai visur turi bŭti mokomi to paties, kad baigimo paŭymėjimai – ypač brandos atestatai – bŭtų bent maŭdaug lygiaverčiai. Tačiau kiekvienas kraštas (Federacijos ŭmė) varo savą ŭvietimo politiką, priklausomą nuo to, kuri partija tą kraštą valdo. O kadangi konkurencinėje visuomenėje ŭmogaus karjera priklauso nuo ŭvietimo sistemos, tai dėl mokyklų partijos kovoja ypač įnirtingai.

Štai taip ir susidarė dvi stovyklos – socialdemokratiinių ir krikdeminių kraštų. Socialdemokratai proteguoja kompleksinę mokyklą. Tai jų mylimas kūdikis, dėl kurio skriaudžiamos gimnazijos. Buvo norima kompleksinėmis mokyklomis užglaistyti klasinius prieštaraivimus ir padidinti kiekvieno piliečio galimybes per išsilavinimą aukščiau pakilti visuomenėje ir susikurti pasiturimą, visavertį gyvenimą. Be to, buvo tikimasi, kad kompleksinė mokykla skatins vadinamąją „bendravimo kompetenciją“ ir taip pagerins ŭmonių tarpusavio supratimą.

Tuo tarpu krikščionys demokratai ir toliau gynė trinarę ŭvietimo sistemą, kurią sudaro gimnazijos, realinės ir pagrindinės mokyklos. Kol kas, sprendžiant iš rezultatų, ši ginčą laimi krikdemai: kompleksinė mokykla nedavė to, kas buvo ŭadėta. Visi paŭangumo tyrimai liudija, kad kompleksinių mokyklų moksleiviai atsilieka ne tik nuo gimnazistų, bet ir nuo realinių mokyklų atitinkamos klasės mokinių. Ŗlugo ir viltys, kad menkesnį intelektą atsvers didesnė socialinė branda. Šios srities tyrimo rezultatai netgi ne prieštaringi, bet visai vienareikšmiai: kompleksinėse mokyklose daugiau smurto ir nusiakaltimų negu kitose mokslo įstaigose, vartojama daugiau narkotikų, ŭiurkštesni tarpusavio santykiai, o vokiečių kalbos ir matematikos ŭinios menkesnės. Ir apskritai tose Federacijos ŭmėse, kurias ilgai valdė socialdemokratai, brandos atestatą gauti lengviau negu ten, kur jau daug metų nesikeičia krikščionių demokratų valdžia. Kitaip sakant, Hamburge, Šiaurės Reino-Vestfalijos ŭmėje arba Hesene iš abituriento reikalaujama mažiau negu iš Bavarijos arba Badeno-Viurtembergo mokyklų absolvento. O juk brandos atestatas leidžia tapti studentu neatsiŭvelgiant į tai, kur jis išduotas. Tai yra dvigubai neteisinga. Viena vertus, Bavarijos abiturientas turi daugiau mokytis, kad jo paŭymių vidurkis taptų toks pat kaip jo kolegos iš Hamburgo; taigi hamburgiškiui lengviau įstoti į tą specialybę, kur didelis konkursas. Antra vertus,

gabus mokinys Hamburge neturi galimybės tiek visko išmokti kiek jo vienmetis bavaras, nes iš jo mažiau reikalaujama. Dėl pažymių infliacijos (nuvertėjimo) jis negali išsiskirti iš kitų ir yra priverstas sėdėti vienoje valtyje su būriu vidutiniokų. Jambelieka tikėtis, kad per savo gabumus ir per atsitiktinumą jis atsidurs Amerikoje, o jau tada ten ir pasiliks.

Tokių nedžiuginančių rezultatų priblokšti, švietimo biurokratai griebėsi išmėgintos priemonės, kuri visada gelbėdavo iš sunkios padėties. Iš istorijos žinoma daug tokių pavyzdžių: antai išgarsėjo Rusijos kunigaikščio Potiomkino kaimai, kuriuos jis maskuodavo atvežtiniais fasadais, kad apdumtų akis carienei neva klestinčiomis valstiečių sodybomis, arba melaginga realiojo socializmo statistika, arba naujieji karaliaus drabužiai. Kitaip sakant, bandoma išsaugoti fiktyvų įvaizdį, paneigti tikrovę ir ignoruoti akivaizdžius faktus. Mūsų kultūros ministrai nuėjo ligi to, kad ėmė slėpti mokyklų potencialo mokslinių tyrimų rezultatus.

Užtat ir susilaukėme tokio paradokso, kad vargu ar dar kur nors tiek meluojama kiek žinybose, kuruojančiose bendrąjį lavinimą ir mokyklas.

Visa švietimo koncepcija šlubuoja dėl elementarios klaidos, kurią ir vaikas galėtų įvardyti, kaip įvardijo karaliaus nuogybė: vienodos moksleivių galimybės varžytis pradedant mokytis painiojamos su geidžiama rezultatų lygybe baigiant mokyklą.

Buvo stačiai nepakenčiama, kad padarius švietimo sistemą prieinamą visiems, neberūšiuojant mokinių pagal socialinę kilmę, būtent mokyklos išryškino naujus skirtumus – nebe kilmės, bet gabumų, noro mokytis, darbštumo, smalsumo ir ambicijų skirtumus. Ką beliko daryti? Buvo pasikėsinta į pagrindinį socialinį instrumentą, kuriuo remiasi visas mokymas: į pažangumo vertinimą pažymiais, kurie leidžia mokiniui pačiam save įvertinti, palyginti ir paskatinti.

Pažymys – ne absoliutus, bet lyginamasis matas: jis, kaip ir pinigai, leidžia palyginti nesulyginamus dalykus. Jei yra geras mokinys, tai yra ir vidutinis arba prastas – tuo jie ir skiriasi. Be prasto mokinio nebūtų ir gero. Tačiau tai buvo paneigta. Pažymiai buvo nuvertinti. Tai panašu į valiutos infliaciją: kiekvieno pinigine prikimšta tūkstantinių, bet už jas nieko nenusipirksi. Kiekvienas moksleivis, jei tik jis ne visiškai silpnas, pradėjo gauti patenkinamus arba net ir gerus pažymius; bet jie tapo beverčiai, nie-

ko nerodantys. Pažymiai mokykloje tapo tuo, kas kalboje yra tuščios frazės: jie nieko nebereiškė.

Taip subliūško mokyklos reiklumas. Moksleiviui, kuris nuo mažumės buvo pratęs daug iš savęs reikalauti, tai tapo dingstimi nebevertinti mokyklos: tokia įstaiga – ne jam. Panieka paplito ir tarp mokytojų: juos ištiko siaubinga lemtis.

Mokytojai

Mokytojams jau ir šiaip sunku. Pirmiausia – kitos socialinės grupės žiūri į juos iš aukšto, nors ir stengiasi to nerodyti. Priežastis ta, kad jie niekuomet taip ir neištrūksta iš švietimo sistemos, neišbando savo galimybių už jos ribų. Baigę mokyklą jie studijuoja universitete ir iš ten vėl grįžta į mokyklą jau kaip tarnautojai. Apie tokius galima pamanyti, kad jie bijo gyvenimo išbandymų arba yra niekam tikę. Be to, kiekvienas žmogus itin gerai prisimena tuos savo klases mokytojus, kurie buvo menkystos. Tai stiprina panieką. Antra vertus, mokytojams ir iš tiesų būdinga tam tikra profesinė liga: juk jie dienų dienas plūkiama su paaugliais ir vaikais, tad nieko stebėtina, jei ir patys tampa infantilūs. Nuolatinis bendravimas visada paveikia ir kitos pusės elgseną – tai socialinis dėsnis. Gal todėl mokytojai dažnai susierzina dėl niekų ir linkę iš adatos vežimą priskaldyti.

Tačiau argi teisinga taip niekinti darbą, kuriame net ir apsukrus vadybininkas arba stiprių nervų verslininkas vargu ar sugebėtų išverti ilgiau kaip pusdienį nepagalvojęs, ar ne geriau sprukti? Kaip visą gaują nenorinčių mokyti, neišauklėtų, televizijos prisižiūrėjusių padaužų sudominti vokiškojo idealizmo prakilnumu, kai tie nenaudėliai tik ir galvoja, kaip čia šauniau išsityčioti iš mokytojo? Kas nedarba mokykloje, net neįsivaizduoja tos kasdieninės kovos su atvira begėdyste, piktybiniu sadizmu ir dvasios šiurkštumu. Ir štai kas pikčiausia: mokytojas turi pats prisiimti kaltę dėl savo mokinių neišsiauklėjimo ir storžieviškumo – tai jis nesuvaldęs klases, jo dėstymas neprikaustas vaikelių dėmesio, priešingai – jie bodįsi jo pamokomis. Įdomu, kaip tą jų dėmesį patraukti nagrinėjant Gėtės „Ifigeniją“, jei vaikai neatsineša iš namų nė trupučio kultūros ir niekas tuo nebesistebi? Dėl jų elgesio kaltinamas tik mokytojas, nors iš tiesų vaikų nemokėjimas susikaupti ir auklėjimo spragos atsirado šeimoje.

Esant tokiai situacijai kultūros ministrai ir švietimo žinybos, kurių atstovai vargu ar yra matę savo akimis, kas dedasi mokyklose, atima iš mokytojų kone visas galimybės taikyti sankcijas, todėl jėgos tampa visiškai nelygios. Bausmės, tokias kaip pastaba, išpėjimas, pranešimas tėvams ir – jei nusižengimas sunkus – grasinimas pašalinti iš mokyklos arba ir pašalinimas, tiek varžo instrukcijos, rekomendacijos, nutarimai ir pedagogų konferencijos, kad kiekvienas mokytojas verčiau numos ranka: jis pats save labiau nubaustų, tai kainuotų jam per daug sveikatos. Tatai žinodami mokiniai tik pasišaipo iš tokios galimybės.

Šitaip susidaręs oficialus požiūris, kad mokytojai patys kalti dėl savo bėdų, verčia juos meluoti – slėpti sunkumus, su kuriais susiduria. Viešo diskurso (pasikeitimo mintimis ir nuomonėmis), kuriame būtų galima panagrinėti jų problemas, nėra. Todėl mokytojai, užuot veikę solidariai, konkuruoja – stengiasi pasirodyti geresni, negu yra iš tiesų. Jie demonstruoja nesamą sėkmę ir apsimeta neturį jokių problemų. O tiesa yra ta, jog daugelis iš jų visai sugniuždyti. Ypač tie, kurie kitados buvo susižavėję kairiaisiais ugdymo idealais. Jiems teko dvigubai nusivilti tuo, kuo tikėjo, bet jie turi tai neigti, kad nepalūžtų psichiškai.

Mūsų laikais mokyklas kone visiškai užvaldė politinės partijos. Vargiai berastum mokyklą, kurios direktorius būtų paskirtas neatsižvelgiant į jo partinę priklausomybę. Kiekviename krašte partija, valdanti tą kraštą, naudojasi švietimo politika savo tikslams, kad prieš būsimus rinkimus turėtų kuo pasigirti: štai įgyvendinome naują pasiūlymą, išskėlėme naują daug žadančią koncepciją, įdomų naują šūkį. Šitaip mokyklą, kuriai taip svarbu ilgalaikis pastovumas, yra be paliovos tampoma iliuziniais išradimais: kompleksinis mokymas, projektai, mokyklų reformos, moksleivių demokratija, tėvų įtraukimas į mokymo procesą keičiasi kaip kaleidoskope ir be gailesčio daug trapią viltį.

Trumpai tariant, mokyklų būklė tokia apgailėtina, kad visuomenė jų vargų nė nesužino – mat jie neįtikėtinai dideli.

Tai nereiškia, kad visiškai nėra darbingų mokyklų, entuziastų direktorių, gerai dirbančių mokytojų ir jais nenusivylusių moksleivių. Yra, gal net ir daug. Tačiau nebėra taip, kad tokios mokyklos būtų norma, o kitokios – išimtis; siaubo mokyklos tapo tokios pat įprastos kaip ir kitos.

Taip yra todėl, kad nebeliko orientyrų. Niekas nebežino, ko ir dėl ko

reikia mokytis. Kadangi senasis išsilavinimo kanonas rodėsi per siauras ir atsilikęs nuo gyvenimo, tai atsisakyta apskritai bet kokio standarto. Čia ir yra klaida. Nuo to neapibrėžtumo turi prasidėti kiekviena nauja iniciatyva. Naujus orientyrus turi parodyti Vokietijos suartėjimas su Vakarais: politinis – nuo karo pabaigos, kultūrinis – po 1968 metų. Nuo 1989 metų Vakarų Vokietiją ta linkme veja ir buvusios VDR politika bei kultūra. Kaip tai atsiliepia kiekvienai lavinimo sričiai, bandysime panagrinėti atskirai.

Istorija

Daug keblumų sukelia didžioji mūsų istorijos žaizda – nacizmo epocha. Ji – kaip sprogusi žvaigždė, kuri pavirto juodąja skyle ir susiurbia visą šviesą į savašias tamsybes.

Tartum ir nebūtų buvę nieko kita. Visa istorija tik apie tai ir sukasi. Užmirštama, kad yra dar ir kita istorija – Europos istorija, kurios tradicijos išgelbėjo kultūrą ir įveikė tironiją. Tai plati tema, bet kaip tik tų dalykų mokykloje ir nemokoma.

Tačiau kiekviena politinė kultūra turi savą priešistorę, kuri ją pagrindžia ir įteisina. Be tokios priešistorės žmonės nesuprastų savo pačių visuomenės. O norint suaugti su savąja kultūra, negana nuolat vengti blogio. Įklimpimas katastrofiškame mūsų pačių istorijos tarpsnyje nieko gera nežada – tik įvaro neurozę, atriboja mus nuo kitų tautų ir pailgina „ypatingąją Vokietijos kelią“.

Todėl reikia iš naujo perrašyti „didžiąją sakmę“ apie mūsų visuomenės praeitį ir mokytis jos kitaip, traktuojant ją kaip istoriją, kurioje viskas susiję. Turime išmokti suprasti savo klystkelius, suvokti, kuo mes skyrėmės nuo kitų, o jau tada išsižadėti savo klaidų ir pripažinti vertybes, kurias buvom išdavę. Tik tuomet galėsime istoriją pagrįsti savo tapatumą. Bet nepamirškime, kad kitų tautų mitinės šaknys siekia tolimą praeitį, o mes dar tik iš naujo grindžiame savo identitetą. Todėl privalome rasti savajai katastrofų istorijai deramą vietą. Ypač tai svarbu lavinimui.

Didžioji mūsų istorijos sakmė – tai karkasas, į kurį įtaikysime visas kitas žinias. Mūsų išsilavinimo turinys surikiuotas istoriškai, ne sistemiškai. O istorinės schemas pagrindas yra chronologija. Todėl svarbu orientuotis chronologijos pakopose.

Turbūt protelis buvo pasimaišęs mūsų švietimo reformatoriams, kai jie chronologinę istorijos dėstymo giją sukarpė į gabalus ir istorijos pamokų temomis pavertė tokias skiautes kaip „viduramžių pilis“ arba „ryšių auginimas Vietname“. Polemizuojant dėl datų kalimo istorijos kurse, buvo išleista iš akių, jog datos – tai ne bežadžiai skaičiai, bet galimybė palyginti tolimus įvykius, gairės, žyminčios istorinių epochų ribas, navigacijos ženklai įvykių jūroje, naktį apšviestos kelio rodyklės, neleidžiančios paklysti istorijoje. Kovoti su chronologija yra taip pat kvaila, kaip pasiskirti gyvenimo tikslu išnaikinti knygų lentynas. Tačiau būtent taip pasielgė švietimo reformuotojai. Jie pasistengė, kad moksleiviai ir studentai suvoktų istoriją ne kaip epochų seką. Ir vieni, ir kiti taip ir neišmoksta pajusti laiko tėkmės istorijos procese.

Mes gerą dešimtmetį tyrėme jaunuolius, ketinančius studijuoti anglistiką, ir įsitikinome, jog tik šeši iš šimto apklaustųjų žino, kas buvo Oliveris Kromvelis ir kada jis gyveno. O atsakymai į klausimą, kuriais metais gimė ir kuriais mirė Šekspyras, daugmaž tolygiai išsidėstė per visas epochas nuo XII iki XIX amžiaus.

Tokia istorinės nuovokos amputacija mes skiriamės nuo vakarinių savo kaimynų. Todėl šiame vadovėlyje dėstome Europos istoriją taip, kad išryškėtų sąryšiai ir lengviau būtų apžvelgti visumą.

Literatūrinis kanonas ir mokytojų lavinimo problema

Mokytojo profesijai reikia ir specialybės studijų, ir praktinio sugebėjimo dėstyti. Dėstymui reikia žinių, kurių išmokstama, ir įgūdžių, kuriuos reikia įgyti. Žinių gaunama universitete, o įgūdžių įgyjama mokykloje dirbant praktikantu.

Tačiau iš gautųjų žinių galima panaudoti tik tas, kurių prireikia dėstant, o tai dažniausiai labai maža dalis.

Imkime anglų kalbos discipliną, dėstomą visose mokyklose. Anglų kalbos studijų didžiąją dalį sudaro anglų literatūros skaitymas ir nagrinėjimas, apimantis laikotarpį nuo Šekspyro iki šių dienų. Sisteminiu požiūriu reikėtų kalbėti apie literatūros rūšis – epą (prozą), dramą bei lyriką – ir jų porūšius, kaip kad romanas, novelė, apsakymas ir epas siaurąja reikšme, apie jų tradicijas ir stilius. Istoriniu požiūriu tenka studijuoti kiekvienos epochos stilius,

būdingas tam metui temas, istorinį idėjų bei sąvokų kontekstą ir socialinę istorinę aplinką. Tai labai patrauklūs dalykai, ir kas juos iš tiesų perpranta, pasijunta be galo daug gavęs.

Tik štai bėda: mokykloje su visu tuo nėra kas veikti.

Iš literatūros lieka geriausiu atveju poros apsakymų nagrinėjimas ir Šekspyro „Makbeto“ skaitymas (nes tai trumpiausias veikalas). Svarbiausia – išmokyti vaikus anglų kalbos.

Nors universitete, be specialybės dalykų, dėstoma ir pedagogika, bet per jos kursą beveik nieko neišmokstama; tai grynas gaištas, biurokratų išmonė, dėl kurios studentai tik praranda daug laiko ir nusivilia tuo mokslu. Tai, be abejo, žino kiekvienas. Tačiau kas daroma su pedagogikos institutais ir profesoriais?

Germanistikoje šis prieštaravimas, žinoma, ne taip akis bado, juoba kad vokiečių kalba – ne svetima. Bet ir gimtosios kalbos reikia mokytis. Ir tam tenka skirti didumą vokiečių kalbos pamokų.

Pirmučiausia ir svarbiausia – išmokti tai, ką šneki, išdėstyti raštu. Kaip žinia, rašytiniam tekstui privalu kur kas labiau paisyti logikos, minčių nuoseklumo, sintaksės taisyklių, kompozicijos dėsnių, sakinių tarpusavio ryšio ir argumentacijos. Kad įgustum šitaip rašyti, reikia be galo daug dirbti. Tačiau kaip įdiegti tuos įgūdžius, studentams neaiškinama; net ir pačios vokiečių kalbos universitetas dorai neišmoko.

Priešingai – germanistikos žargonai tokie pasibaisėtini ir nesuprantami kaip retai kuri gyvoji tarmė. Dauguma jų yra ne kas kita, kaip savotiškas pidžinas – kalba mišrūnė, sudurstyta iš literatūros kritikos ir madingos teorijos terminų (pvz., heidegeriškai egzistencialistinis, adorniškai nusivylusiai smerkiamasis, dekonstruktyvistiškai-karnavališkai griaunamasis). Tokios kalbos plinta dėl to, kad nemaža studentų vertina vokiečių literatūrą kaip terpę, kurioje jie galėsia visiškai išreikšti savo gyvenimo prasmę ir asmeninio bei tautinio tapatumo aspektus. Taip germanistika iš dalies pakeičia religiją ir nejučiom įgyja kulto bruožų – magiškų veiksmų ir ezoterinių kalbų, kurios žadina tikėjimą, kad jų išmokus pavyks rasti visuotinės demistifikacijos raktą, įminti visas pasaulio mįsles.

Tų germanistikos tarmių pagrindu paskui buriasi kulto bendruomenės. Jos dažnai pakeičia tai, kas buvo vadinama išsilavinimu.

O juk „išsilavinimas“ buvo toji koncepcija, kuri prieš 1968 metus vadina-
muoju „kanonu“ užpildė spragą tarp specialybės studijų ir mokyklos kurso. Se-
nasis lektūros kanonas sujungė klasikų studijas su didoka privalomojo skaitymo
programa mokykloje. Tai buvo mokyklos ir universiteto bendras vardiklis. Kai
dėl jo kilo abejonių, buvo pamiršta jungiamoji jo paskirtis ir imta traktuoti jį tik
kaip socialinį išsimokslinimo barjerą, kuris trukdo jaunimui iš žemesniųjų sluoks-
nių prasibrauti prie švietimo sistemos gėrybių. Užtuot naujoms masėms davus
akademinį išsilavinimą, universitetai buvo paversti liaudies universitetais.

Kai šis lektūros kanonas liovėsi jungęs mokyklą ir universitetą, jį ištiko
krizė. Paaikškėjo, kad jis išaugęs tautinės pedagogikos dirvoje. Tad prie jo
nebegrįšime.

Jo vietoj siūlome naują lektūros kanoną, orientuotą į tuos dalykus, ku-
riuos ir mūsų kaimynai laiko kultūringo žmogaus savastimi.

Išvados ir nauji požiūriai

Senąjį literatūrinį kanoną nulėmė ta aplinkybė, kad vokiečių klasika sutapo
su romantizmo epocha: buvo orientuojamasi į Veimaro klasikų šedevrus. Į jį
nepakliuvo preromantizmo poetikos literatūra ir didieji romanai, atspindin-
tys realistinį pasaulio suvokimą, – tai dalis literatūrinės mūsų kaimynų tradi-
cijų. Todėl ir mes ta linkme išplėtėme savo kanoną.

Ir dar vienas požiūris, į kurį teko atsižvelgti. Per visas diskusijas dėl teori-
nių kultūros disciplinų įtraukimo į universitetų mokymo programas studen-
tai reikalauja daugiau dėmesio skirti aktualioms, šiuolaikiniams reiškiniams.
Tačiau būtent universitetų patirtis liudija, kad neįmanoma perprasti dabar-
ties nepažinus ankstesnių laikų visuomenės. Todėl kalbėdami apie meną, mu-
ziką ir filosofiją mes ypač kreipėme dėmesį į tą priešpriešą.

Nagrinėdami vaizduojamąją dailę, orientavomės į istorizmą ir muziejus,
o pasakodami apie muziką – į formos naujoves. Mąstymo tradiciją sukaupė-
me filosofijos poskyryje, kuriame labiau nei įprasta pabrėžiame politinius
aspektus ir vokiečių „šviečiamąjį humanizmą“ papildome anglosaksų „pilie-
tiniu humanizmu“. To meto mąstymo istorijoje skiriame „filosofiją“, „ideo-
logiją“, „teoriją“ ir „mokslą“.

Kadangi kiekvienos visuomenės kultūros lygį galima pamatuoti ta įtaka,
kurią jai daro moterys, laikome savaime suprantamu dalyku, kad išsilavinęs

žmogus turi nusimanyti ir apie pagrindines lyčių debatų problemas. Todėl paskutiniame kurso skyriuje nagrinėjame įtaką, kurią visuomenės kultūrai darė ir tebedaro moterys ir moterų judėjimas.

Apie skaitymo techniką

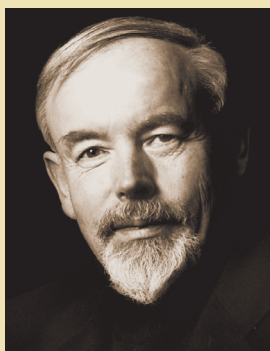
Plečiant žinių lobį, neišvengiamai atsiranda pasikartojimų ir faktų, priklausančių ne vienai sričiai. Tekste į juos atkreipiame dėmesį nuorodomis. Jos reiškia, kad nurodomajame skyrelyje galima rasti papildomos informacijos.

Dažnai tas pats dalykas tampa ir istorijos, ir dar kurios nors srities objektu. Kai kuriomis epochomis ypač išryškėdavo viena ar kita kultūros šaka, kaip antai Atėnuose V–IV amžiuje prieš Kristų – filosofija arba XV–XVI amžiuje Renesanso epochos Italijoje – tapyba. Tokiais atvejais mes filosofiją ir tapybą aprašome kartu su istorija ir – kad išvengtume pasikartojimų – skyriuose apie filosofiją ir dailę tuos dalykus praleidžiame. Tas pats pasakyti na apie antikos literatūrą ir meną. Todėl apie Platoną, Aristotelį, Euripidą, Fidiją, Tacitą, Ciceroną, kaip ir apie Botičelį, Mikelandželą ir Leonardą da Vinčį, teks skaityti skyriuje „Europos istorija“.

Be to, skaitytojas gali greitai susirasti informacijos knygos prieduose: ten yra kiekvieno šimtmečio įvykių apžvalga, knygų sąrašas su komentarais ir suminėtos knygos, kurios pakeitė pasaulį.

Vadovėlis sutvarkytas taip, kad vienodai patenkintų ir tą, kuris teieško glaustos enciklopedinės informacijos, ir tą, kuris geidžia įsigilinti į kokią nors temą. O dabar linkime skaitytojui laimingos kelionės į kultūros šalį.

Puikiai suprantu žmones, kurie ieško pažinimo, o yra priversti tenkintis formulėmis: kitados lygiai taip pat buvo ir man. Todėl ir parašiau knygą, kurios anuomet man stigo – knygą su visu kelionės bagažu, kuris vadinasi kultūra.

DIETRICH SCHWANITZ (Dytrichas Švanicas, 1940–2004) – rašytojas, Hamburgo universiteto profesorius, dėstė anglų literatūrą ir kultūrą. Garsiausia ir svarbiausia jo knyga „Ką turi žinoti kiekvienas išsilavinęs žmogus“, parašyta 1999 m., einant laikui anaipol nepraranda aktualumo. Tai nepaprastai įtraukianti kelionė per istoriją, literatūrą, filosofiją, dailę ir muziką, tam tikra prasme – būtinas žinių bagažas, kurį per gyvenimą turėtų sukaupti kiekvienas, norintis vadintis išsilavinusiu žmogumi.

Dažnai atrodo, kad mus tiesiog skandina informacijos ir žinių srautas, kuriame desperatiškai stengiamės surasti kokią nors sistemą. Mūsų žinios nebepatikimos, mūsų ugdymas išgyvena krizę. Ši knyga – būdas susisteminti žinias ir suvokti giluminius priežastinius kultūros ryšius, padedančius geriau suprasti bendrą kultūros ir visuomenės situaciją. Tai intelektualinis vadovas, parašytas originaliai, su dideliu išmanymu ir drauge šmaikščiai, knyga, privaloma kiekvienam žmogui, norinčiam nepasiklysti chaotiškame informacijos sraute.

Dietrichas Schwanitzas aptaria antiką, Senąją ir Naująją testamentą, Europos valstybių šeimos susidarymą ir svarbiausius jos istorijos momentus (revoliucijas, demokratijos atsiradimą), žymiausius literatūros, dailės ir muzikos šedevrus, mokslo atradimus, filosofijos kryptis, knygos kultūrą ir švietimo institucijas. Tai – išmaniai ir pakiliai aprašyta Europos istorija plačiausia prasme, stengiantis ne tik pateikti ir susisteminti žinias, bet ir perteikti tą dvasios pakilimą, kuris apima matant kultūros klestėjimą ir suvokiant, kad kiekvienas iš mūsų galime tapti jo dalimi.

ISBN 978-9986-16-186-8

TYTOALBA
2

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt